

amelyek megvonják magukat – az ilyesféle tapasztalatokra jellemzően kevés választ vagy kulturális magatartásreceptet kínáló – „a szingularitások társadalmának” (így Reckwitz számos nyelvre lefordított könyvének címe) életstílusától, ennek autenticitás-, affektivitás- és attraktivitáselvárásaitól, egyszóval a pozitívítások kultúrájától. [*Kalligram*]

LÓRINCZ CSONGOR

A második élet kezdetén

BORBÉLY SZILÁRD: *BUKOLIKATÁJBAN. IDYLLEK*

„Minden jóra való emberben egy Isten lakik; de hogy mely Isten – ezt nem tudom megmondani neked.” [Seneca Lucilus-hoz írt 41. leveléből] Ezt a Seneca-szemelvényt C. G. Jung idézi *Az átalakulás szimbólumai* című munkájában, melynek előszavában a szerző többek közt Kerényi Károlynak mond köszönetet 1911-es keletkezésű, majd negyven évvel később átdolgozott kötetének kritikai revíziójáért, majd az annak idején [a freudizmustól való eltávolodásának átmeneti korszakában], *második életének kezdetén* magának is feltett kérdést intézi kimondva-kimondatlanul olvasójához: „Mi az a mítosz, amit te élsz?” – E kérdésfeltevés nélkül lehetetlennek tűnik megközelítenünk Borbély Szilárd posztumusz verseskönyvének világteremtését. Most elsősorban a hivatásos befogadókra, kritikusokra, irodalomtudósokra gondolok, akiknek úgynevezett szakmai érdeklődése nemhogy nem elégséges indok a fellapozott *Bukolikatájban* „kijegyzeteléséhez”, a bevett elemzői apparátusok, akár magas fokú interpretációs készségek még kerékkötői is lehetnek annak a mentális metamorfózisnak, amely e szövegegység aurájában, illetve az e helyen egyáltalán nem pejoratív értelmű *mezei* olvasókban megvalósulhat.

Míg az *Idyllek* alcímű verseskötet szűkebb-tágabb szöveggörnyezeteként szolgál [még a szerző életében megjelent] *Nincstelének* című regény fülszövegében a valóság mint olyan kérdőjeleződik meg – a mintegy metaszintre emelt, az elbeszélő világrézékeltetését, többiekhez való viszonyulását meghatározó prismszámrendszer örvén –, addig a mitikus [nem csak keretezésű, mindinkább] megformáltságú hosszúversek, a Függelékben közölt *Szinopszis* „szerzői szándéka” szerint: *az idő megállítására* tesznek kísérletet. Újabb [avagy végső] valóságkísérletként is tétélezhetnének tehát a hagyatékából kiemelt, némileg kompilált ciklusokat. „A szerző belső borítón látható gyerekkori képe nagyon remélem, hogy szerkesztői hiba. Ez a gesztus az infantilizmus határát súrolja. Lehetséges, hogy része annak a valóságreferenciának, amely a fülszövegben is megjelenik a GPS-koordinátákkal, de ezzel én akkor sem tudok mit kezdeni.” – hangzott el a Milbacher Róbert részéről egy, a *Nincstelene*kről szóló 2013-as beszélgetés során. [Bozsoki Petra: *Az elveszett nyelv nyomában*, Jelenkor.net, 2013. 12. 09.] Ha ilyesféle értelmezői érzéketlenség felmerülhetett a regény megjelenésekor, vajon a *Bukolikatájban* – ugyanazon GPS-koordinátákra [Túricse falujára], valamint ugyanarra az immáron „felnőtt” képre [Borbély Szilárd] vonatkozó – valóságvonatkozásaival, időbeliségével mit kezdene az általában önnön koordinátáitól és képzetétől megfosztott mindenkori irodalomcsináló? Akinek kortárs közegét és műveinek nagy

részét Balassa Péter már 1986-ban (egy Örley-hajón tartott beszédében) kritika alá vonta, hiányolva „a válságát megnevező, néma végzetet mégis szóra bíró ember jelenlétét; egyszóval a kisszerű hanyatlásunk mélyén rejtőző elképesztő jelentőséget és nagyságot [...] a méltatlan körülmények és saját méltatlanságunk méltósággal való viselését...” Túlságosan általánosnak, sőt „tájjidegennek” hathat mindez a jelen kontextusban (és terjedelemben), a Borbély-életmű ún. befogadástörténetének – e sorok írója szerint – ezzel együtt van egy ki nem mondott, egyes alkotói attitűdformálásokban megmutatkozó árnyoldala, ami éppen a Balassa által érzékeltetett hiátusokban, a szelíd nagyságot olykor kisszerűen konstatáló kortárs irodalmi közeg egy részének jelenléthiányában, eljelentéktelenülő műveiben lepleződik le, nem egyszer végérvényesen. Méltatlankodásnak azonban valószínűleg itt nincs helye. Mert e verseket olvasva napnál világosabb, hogy milyen fénytörésbe kerül az, aki e *tájékot* ismerősnek, bejárhatónak gondolja. A vakító Napba tekint. Mintha tükörbe...

„...A karosláda fölött falra akasztott / fakeretes kicsi tükör arra figyelmeztette az isteneket, / hogy a vágy nem a világuk része. Ha halott volt / a házban, a tükröt fekete szöveggel letakarták. A / gyász a vágyakat is száműzte. De tudták, hogy a / test képe csábítás, és a rettegett arctól el kell / fordítani fejüket, mert aki belenéz, szörnyethal, vagy elveszti a lelkét.” [A *Graiak ősz haja*] Hogy mibe nézünk bele az istenek és istenasszonyok mindent látó szemével, avagy mit csévélnék fel az üres *bádogvidérr* az antik attribútumokkal felruházott falusiak emelkedő égboltú kútjából, nagyobb részét közölhetetlen marad. A többről [tulajdonképpen legtöbbszörük felmenőinek, esetenként közvetett-közvetlen környezetének magyar rögvalóságáról, közép-kelet-európai pusztáiról s népeiről, a városok peremén élők vagy a zsákfaluk lakóinak mikrouniverzumáról] talán a versekbe nyíló állattekintetek tanúskodhatnak leginkább: „...De a Manci / megrokkant ettől a szüléstől. Alig adott tejet. Ellenie / többé nem lehetett neki se. Még egy hónapig tartottuk, / de apám győzött, aki mondta, le kell adni. Anyám / nem akarta. Sírt, mikor elvitték. Manci szelíden lépett / fel a platóra. Tehénszeme éppolyan szomorú volt, / mint amikor megláttam először. Mélyfekete, jámbor és / szomorú. Istenem, Istenem, mormogta anyám, ne ítélj meg.” [A *Tinószemű*] „...Nagy / szemével nézett, amelyben semmi értelem / nem látszott, csak valami nyugtalanító / szomorúság.” [Árkádiai *legelő, alkonyi angyal*] A haszonállati sor pedig a többnyire nélkülöző, tengődő, nem pusztán a gazdasági gépezet által kizsákmányolt, gyakorta egymást is megkárosító, meglopó faluközösség sorsával kerül nemcsak függő, hanem már-már azonosított viszonyba. A mérhetetlenül méltatlan körülmények közé szorított családtagok, hozzátartozók, falu- vagy környékbeliek *boldogtalan erejű képeiben* időről időre viszont felsejlik valami abból a kisemmizetnek tetsző, mégsem teljesen nyomorúságos, örökké tartó valóságból [az istenek örökkévalóságából?], ami a miskei születésű, élete utolsó szakaszáig majdhogynem nincstelenül élő, szobafestőként dolgozó Tóth Menyhért „fehérfényű” festménye is – színről színre – kivethető: „A parasztemberek megőrzik súlyos földformáikat. A festő úgy sorakoztatja fel őket, mint a középkori oltárképek szentjeit. Nem fon glóriát a fejükre, a fény beléjük költözött, belőlük sugárzik.” [Fehér izzásban – Tóth Menyhért élete] Tóth Menyhért – akinek épp egy templombelső restaurálása közben, a festőlétrán fagyott el az egyik lába – miskei mitológemái mély rokonságot mutatnak Borbély Szilárd túrricsei titánjaival; akiknek átjárása van a József Attila-féle *Külvárosi éj* szövőnőinek álmait

holdfényből fonó bordás szövőszékek vagy a *Tanítások*ba foglalt trágyás szekerű, a földet kenyérré kovászoló, durvaorrú parasztok, a tanyai viskókba világosságot hozó üvegöntők egyszerre áthatolhatatlan s áttetsző világába is.

„Jöjj, testvérkém, atyánk, a bujdosó nap / a távol falujába ballagott.” – kezdődik a *Rög a röghöz* című József Attila-vers. „Ekkor szaladt el a kerteken át, / és két évig alig láttuk. Éjszaka jött begubózva / ruhába, a kert felől felosont. Hajnalban már tova- / futott elmenekülve, hamarabb, hogy a hajnal rózsája / az ég alján szirmát kinyitotta.” – folytatódik Borbély Szilárd apáról szóló versének (*A Deukalion Termelő Szövetkezet*) egyik részlete. Hogy kiben mikor, milyen holtpontra billen meg halkan ez az ismerős, emlékekkel elárasztott, elmúlástól átítatott kert, ugyanúgy kimeríthetetlen kérdés marad, ahogyan – Seneca szellemében – a végtelenségig kutathatjuk a bennünk lakó legbenső istenséget („A napok útvesztőjében / vezetője volt a többieknek.” – *Ariadné öregkorában*) –, Jung és Balassa Péter nyomán – életünk mítoszának megannyi méltó, örökkön élő alakját... a többi között a korábban méhecskéivel vándorló, kertje végének méhesében aranyszínű mézet pergető nagyapámmal, az egyik róla, a félmeztelenre vetkőzött, napcserzett bőrű, kezében csordultig telt, nyüzsgő kaptárkeretet tartó, arcát tőlünk el, vagy inkább velünk együtt e rajzás felé fordító, valamiféle idilli tájba visszavegyülő, robusztus munkásemberről készült képen, mintha valóban aranykori fénytörésben...

Borbély Szilárd „idyllizált” emberarcú határvidékei – az egykori „átkos” ántivilág korszakos megörökítésénél jóval túl – visszabillentenek valamit abból az újra és újra letarolt, infantilis módon képtelenné tett versvilágból, amely napjainkban se számokkal, se szavakkal nem képes elemelni minket talpalatnyi földünkötől, de amellyel gyökeret sem eresztünk teremtő képzeletünk televényébe. „Lehet, az egészet csak kitaláltam, mert / emlékeimet elvették tőlem, a kegyes isteneknek hála.” (*Ekhó a verandán*) Akit e föld befogad, nem birtokolni fogja a múltját: emlékezni fog. (Bár senki sem tudja, „hogyan lép lába nyomába, aki itt jár.” – *Merkúr a határba*) Végére járhat a pletykáló olümposziak kénye-kedvének, a félisteneket robotoltató hatalmasok hübriszének, átkelhet a fakeszes kicsi tükör mélyén heverő szobákon, az árnyat adó fasorral szegélyezett földúton, ahol valaha, Szatmár felé, Petőfi is járhatott, hazavezetheti az angyalszobor előtt megmerevedő tehenet, az udvarra öntheti az apadó kút égbolt-göröngyeit. Árkádiai, avagy elíziumi *mezei olvasóként* szóra bírhatja saját végzetes némaságát. Számon kérheti a mindenséget kismizőket. A vakító Napba rugaszkozhat *innen*. „Az istenek izgatottan lesték e merészséget, amely / megváltotta a tájat.” (*A Deukalion Termelő Szövetkezet*) Ha a szerzőhöz hűen van merszünk, ezt a kérdést is feltehetjük még a *Nincstelének* szavaival, Borbély Szilárd újból felmerülő gyerekkori képével szembe nézve: *milyen magány van közöttünk?* „S akkor most visszatérek a többszhez. Ezen túl, mindenén túl, túl a sok születésen és a sok halálon, amíg a magyar írásosságnak bármilyen jelentősége lesz, a *Nincstelének* tekintete nélkül nem leszünk el, akár vele tartunk, akár tiltakozunk ellene. Ezek nagy szavak, de maga a dolog igen egyszerű. Önmaga helyett gyerekkori énjét képzelte el, s a különbség végső jelzéseként fel is tette saját gyermekkori képét a könyv fölére.” (Nádas Péter: *Én oly sok, Borbély Szilárd halálra*, ÉS, 2014, február 28.)

A *Bukolikatájban* belső borítóján ugyanő látható. Egy második élet kezdetén. (*Jelenkor*)

PAPP MÁTÉ